KARADENİZ TARİHİ SEMPOZYUMU

25-26 Mayıs 2005

II. CİLT
20. Yüzyıl

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Kenan İNAN
Doç. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Yrd.Doç. Dr. Mehmet OKUR
Okutman Veysel USTA

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Kenan İNAN
Prof. Dr. M.Alaaddin YALÇINKAYA
Doç. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TEZCAN
Yrd. Doç. Dr. Necmettin ALKAN
Arş. Gör. Miraç TOSUN
Arş. Gör. Özgür YILMAZ
Arş. Gör. Hacer TOPAKTAŞ
Arş. Gör. Turan AÇIK

Düzenleme ve Tasarım
Agrafik 0462 326 73 11 Trabzon

Baskı
KTÜ Matbaası

Kapak Tasarım
Agrafik

ISBN Takım : 975-6983-45-0
II. Cilt : 975- 6983-47-7

SARIKLI BİR KUVVACI
MAÇKALI HAFIZ İSMAİL EFENDİ, AYDIN
(1893 – 1976)
Mütefekkir, Kuvâ-yı Milliyeci, Kâdirî Şeyhi

İbrahim Hakkı AYDIN*

Bu bildiride 1890–1976 yılları arası yaşamış ve Trabzon yöresinin maddi ve manevi önderlerinden Mütefekkir, Kuvâ-i Milliyeci, Kâdirî Şeyhi olan Maçkalı İsmail Efendi tanıtılacaktır. İsmail Efendi'nin bugün bilebildiğimiz en büyük dedesi, Kolağası Baki ağa, Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethinden sonra, bölgeye yerleştirilen askerlerden biridir. Babası ise 18.yy. Osmanlı ulemasından Yusuf Efendinin oğlu İzzet Efendi'dir. Hafız İsmail Efendi'nin Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinde ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında, bölgenin bağımsızlığı için göstermiş olduğu çapa bakımından yakın tarihimizde önemli bir yeri vardır. Bu alandaki mücadelesini milli, dinî, manevî bilgi ve düşüncelerini birleştirip ön plana çıkararak yapmış olmasından dolayı ayrı bir önem kazanmaktadır. Nitekim bir din bilgini ve tarikat şeyhi olarak Maçkalı İsmail Efendi, o günlerde bütün yurtta başlatılan kurtuluş mücadelesi çerçevesinde, "*Trabzon Müdafa-i Hukuk Cemiyeti*"nin 12 Şubat 1919'daki kuruluşu ve faaliyetlerine önemli ölçüde maddi ve manevi destek vermiş olması önemlidir. Ayrıca İsmail Efendi'nin harf inkılâbından sonra, Latin alfabesini öğrenmesi ve öğretmen olarak görevlendirilmesi bu alfabeye dayalı Türkçe'yi topluma öğreten ilk muallimlerden olmuş olması da önemli bir ayrıcalığıdır. Soyadı kanunu çıkarılınca dönemin Trabzon valisi Rıfat Danışman, İsmail Efendi'ye aydın bir din adamı, milli mücadeleci bir kişiliği olduğu gerekçesiyle de "AYDIN" soyadını vermiştir.

Bu çalışmamızda böyle çok yönlü bir kişiliğe sahip, tarihimizin önemli mimarlarından olan Maçkalı Hafız İsmail Efendi'yi tanıtmaya çalışacağız.

Trabzon yöresinin manevi önderlerinden olan Maçkalı İsmail Efendi Trabzon'un Maçka ilçesi, Kaynarca (Limli) köyünde Mart 1890'de dünyaya geldi. İsmail Efendi'nin büyük dedelerinden birisi olan Kolağası Baki ağa, Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethinden sonra, bölgeye yerleştirilen subaylardan biridir. İsmail Efendi, 18.yy. Osmanlı ulemasından Yusuf Efendinin oğlu İzzet Efendi (ö. Ocak 1909) ile Güllü Hanım (ö. 1935)'ın oğludur. Eğitimine, aile

---

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzurum.

ocağında başlayan İsmail Efendi, beş yaşında iken, Hopalı Velioğlu İbrahim Hoca ile ilk öğrenimine başlayarak, bu hocasından temel bilgileri aldıktan sonra, Oflu Tataroğlu Mustafa Hoca Efendi'den Arapça ve dini ilimler tahsil etti. Yedi yaşlarında Sürmeneli Hafız Ali Hoca'dan hıfzını on dört ay gibi kısa bir sürede tamamlayan İsmail Efendi'nin hafızlık eğitimi esnasında bazı sureleri rüyasında ezberlediği kendisini yakinen tanıyanlar tarafından bilinmektedir. Ölümüne yakın bir dönemde, kendisiyle yapılan röportajda bu durumu teyit eden İsmail Efendi, hafızlıktaki bu üstün başarısından dolayı, ileriki yıllarda, yöre halkı tarafından "Hafız Baba"diye anılmıştır.

Gerek ailesinin teşviki, gerekse kendisinde bulunan ilim öğrenme aşkı onu, ferdî eğitim ve öğretim yapan hocaların yanından ayırıp, o dönemde bölgenin en önemli medresesi olan ve 1515'de Gülbahar Hatun adına yaptırılan Trabzon Hatuniye medresesine yöneltmiştir. Burada resmi öğrenimine devam eden İsmail Efendi, Oflu İbiş Hoca, Oflu Yusuf Ziyauddin İbn Ali bin Mustafa Hoca, Sürmeneli Aşık Mahir Hoca Efendilerden Arapça, Farsça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Felsefe, Mantık, Tasavvuf, Belagat ve Kıraat öğrenimini tamamlayıp 1912'de icâzet almıştır. İsmail Efendi Hatuniye medresesindeki öğrenciliği esnasında, Trabzon Müftülerinden İmaduddîn Efendi ile özel ilmi müzakerelerde bulunmuş, ondan da istifade etmiştir. Çocukluk yıllarında özel merakıyla ezberlediği Bûsîrî'(ö.696/1296'?')nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin icazetini ise daha sonraki yıllarda DersiamYusuf Hoca Efendi'den almıştır.

Öğrenimine devam ederken ilk resmi görevi olan imam-hatipliğe başlayan Maçkalı İsmail Efendi bu görevini yaparken bölgesindeki gençlere temel dini bilgileri öğretmeyle de ilgilenmiştir. Tahsilini ikmal ettikten sonra da imam-hatipliğe devam eden İsmail Efendi Arapça, Akaid, Kelam, Fıkıh, özellikle Porphyrios'un mantık eseri olan "*Îsâgûcî*"si gibi dersleri okutmaya da başlamış ve kısa sürede bölgede ilmi ile tanınan, itibar edilen bir alim olmuştur. Öğrenimine devam ettiği yıllarda Kazancıoğulu Cafer Efendi'nin kızı Kâfiye Hanım ile evlenen İsmail Efendi, çocuklarının tahsili ile bizzat ilgilenmiş, onlara müspet ve dini ilimleri birlikte öğretmeyi amaçlamıştır.

Bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşına katılmasından sonra 22 Aralık 1914'te başlayan ve başarısızlıkla sonuçlanan Sarıkamış harekâtını müteakip, Rus ordusu Artvin'i işgal ederek donanmalarının da desteği ile sahile doğru harekete geçmişlerdi. Çaykara Sultan Murat Yaylasında, Of'ta Baltacı, Arsin'de Yanbolu Derelerinde Ruslara karşı başarılı savaşlar verilmiş, ancak düşmanın Trabzon'a girmesine engel olunamamıştı (14 Nisan 1916).

Rusların Trabzon'da kaldığı yaklaşık iki yıl süre içinde özellikle Rumlar ve Ermeniler, yerli halka büyük işkenceler yaparlar, birçok insan katledilir. Bu zaman zarfında Türklere yapılan saldırı ve işkenceleri önlemek amacıyla Trabzonlulardan oluşan vurucu güçler (Milis), bu saldırı sırasında gerilla savaşı verirler. Bu dönemde, cepheye gönderilmek üzere Hamidiye Zırhlısının desteğinde Trabzon Limanına gelen cephane Trabzonlu gençlerce büyük bir heyecan içinde boşaltılıp Maçka'ya taşınmasında Maçkalı İsmail Efendi önemli görevle

üstlenmiş ve bu dönemde, ilmi faaliyetlerine önemli ölçüde ara vermiş, vaktini ve hatırı sayılır kişiliğini bölgenin savunması için kullanmıştır.

Maçkalı İsmail Efendi Ruslara ve azınlıklara karşı halkı birlik ve beraberlik içinde tutup, işgalci kuvvetlerin ve Ermenilerin zulüm ve yağmalamalarını engellemek amacıyla Maçka yöresinde yaklaşık yüz kadar milis gücü oluşturup bölgesindeki masum halkın zarar görmesini önlemeye çalışmıştır. Rus işgalinde sarıklı bir milis komutanı olan Maçkalı İsmail Efendi, namusunu, dinini ve vatanını seven herkesi bu göreve çağırmıştır. Bu çalışmaları esnasında düşmanla işbirliği yapan hainlerin ihbarı üzerine kurulan bir pusuda, Rus kuvvetlerince tutuklanıp Akçaabat'ta hapsedilmiş. Bir müddet hapiste kaldıktan sonra, Trabzon'a nakledileceğini haber alan Hoca efendinin milis kuvvetleri, nakil esnasında yaptıkları bir baskın sonucu Komutanları olan Hoca efendiyi esaretten kurtarmışlardır. Bundan sonra İsmail Efendi tekrar milis gücünün başına geçmiştir.

1917'de Rusya'da "Bolşevik İhtilali" olup, Çarlık yönetimi yıkılması, Rusların Trabzon'dan çekilmesine de yol açar. Rus ordusunun bölgeden çekilmesiyle, cephe gerisindeki Ermeni kuvvetleri katliamlarını artırmışlardı. Bir süre sonra Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) gereğince İzmir ve İstanbul işgal edilmiş, Trabzon üzerine senaryolar yazılmaya başlanmıştı. Bölgeleri üzerine oynanmak istenen oyunları boşa çıkarmak, vatanlarını korumak amacıyla bir araya gelen Trabzonlular 12 Şubat 1919'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye adıyla bir Cemiyet kurarak örgütlenmeye başladılar. Maçkalı İsmail Efendi, bu Cemiyeti kuruluşu ve faaliyetlerine önemli ölçüde maddi ve manevi destek vermiştir. Maçkalı İsmail Efendi'nin milis gücü, çekilen Rus ordusunun yerine bıraktığı Ermenilerin gerek Trabzon'dan çıkarılmasında gerek Türklere karşı yapılan saldırıların önlenmesinde oldukça önemli rol oynamıştır.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyet'i katliamlarını artıran Ermeni kuvvetlerini etkisiz hale getirmek, il yönetimini tekrar ele geçirmek kararı alırlar. Bu amaçla, harekete geçen bölge milisleri, bu esnada batıdan doğuya doğru kayan Türk kuvvetleriyle Karadağ'da toplanıp, Akçaabat'a inerek Yüzbaşı Kahraman Bey'in komutasında üç koldan Trabzon'a doğru yürürler. Bu yürüyüşe Maçkalı İsmail Efendi kendi milis gücüyle katılmış ve 24 Şubat 1918 tarihinde Trabzon'a girmişlerdir.

Bu cemiyetin 28 Mayıs 1919 da yapılan II. kongresinde azınlıkların giriştikleri harekata karşı silahlı mücadele yapılmasını kararlaştırılmış ve Maçkalı İsmail Efendi de bu karar doğrultusunda, Maçka havalisinde milis gücüyle faaliyet göstermiştir. Kuvvacı İsmail Efendi, özelde bölgenin, genelde yurdun düşman işgalinden kurtulması için, bölge halkının dini ve milli duygu seviyesini yükseltip, düşmana karşı koymak için halkın motivasyonunu sağlamış, bunu yaparken de vatanın savunulmasının dini bir görev olduğu ilkesini esas almıştır. Nitekim o sağlam bir inançla sahiplendiği, bağımsız olmayan bir milletin vatanı olamayacağı gibi, dini hayatının da eksik olacağı düsturunu topluma aşılamıştır. "İnsanın dindar ve medeni bir şekilde yaşamasının en temel şartının bağımsız bir milletin mensubu olmaktır" ilkesini her fırsatta dile getiren İsmail Efendi, bu

anlayışı ile vatan, bayrak ve millet için, düşmanla savaşmanın en yüce ibadet olduğunu halka anlatmaya çalışmıştır. Nitekim askerde nöbet tutmayı, umre yapmakla bir tutan İsmail Efendi, yaşadığı sürece askere gidecek olan gençleri toplayarak onları aydınlatmaya çalışmış ve dualar edip nasihatte bulunmuştur.

Bölge il ve ilçelerinde örgütlenmelerini tamamlayan Cemiyet, Erzurum'da bulunan Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile ortak bir girişimle, milli mücadelenin temelini oluşturan ve 23 Temmuz 1919 da toplanacak olan Erzurum Kongresi'ne destek vermeyi kararlaştırmışlardı. Bu karar gerek İsmail Efendi'nin gerekse Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin İstanbul yönetiminin yanından ayrılıp, Milli mücadelede Gazi Mustafa Kemal'in yanında yer almada bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

İsmail Efendi, Kurtuluş savaşı esnasında ara verdiği ilim hayatına savaştan sonra devam etmiştir. O, 1928 yılında yapılan harf inkılâbından sonra, Latin alfabesini öğretmek üzere öğretmen olarak görevlendirilmiş ve bu alfabeye dayalı Türkçe'yi topluma öğreten ilk muallimlerden biri olmuştur. Zira onun Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki tahsil hayatında oluşan Latince ve Fransızca'ya karşı olan merak ve ilgisi, Cumhuriyetin ilanından sonra da toplumun eğitilmesinde ve aydınlatılmasındaki faaliyetlerine esas teşkil etmiştir. Bir yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra, bu görevinden ayrılıp, Orman Bölge Müdürlüğü'nde göreve başlamış, buradaki görevinden de bir müddet sonra ayrılarak, tekrar hep özlemini duyduğu öğrenci yetiştirme aşkı onu tekrar eğitim ve din adamlığı görevine yöneltmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Trabzon'u ziyaretleri esnasında Hafız İsmail Efendi, Şehrin önde gelen bir diğer din alimi olan İbrahim Cûdi beyle birlikte bizzat Atatürk'le görüşmüş. Atatürk Osmanlı kültürü ile yetişmiş bir din alimi ve bir sarıklı kuvvacı olarak Hafız İsmail Efendi'nin milli mücadelede ki etkinliğinden dolayı memnuniyetlerini dile getirmiş, onu aydın bir din adamı olarak gördüğünü belirterek, taktir ve teşekkürlerini ifade etmişti. Bunu bilen Trabzon valisi Rıfat Danışman, 1934'de soyadı kanunu çıkarılınca, İsmail Efendi'nin "Aydın" soyadını almasını önermiş ve oda kabul etmiş.

Karadeniz bölgesinin farklı yerlerinde görev yaparak, gerek halkı aydınlatmaya, gerekse öğrenci yetiştirmeye devam eden İsmail Efendi, 1964 yılında hac vazifesini yerine getirmiştir. O, ülkemizin bir çok şehrinde ilmi toplantılara katılmış, konferanslar vermiş ve münazaralarda bulunarak ilim dünyasıyla ilişkisini devam ettirmiştir. Maçkalı Hacı Hafız İsmail Efendi 81 yaşındayken (Ocak 1971'de) resmi görevinden emekli olarak ayrılmıştır.

Hafız İsmail Efendi'nin tasavvufa ilgisi Faris Efendiyle başlamıştır. 1938 yılında manevi bir işaret üzerine bölgede *" Haçkalı Hoca"* ve *"Haçkalı Baba"* diye de anılan Kâdirî Tarikatı şeyhlerinden Mustafa Tarhan Hoca Efendi ile tanışmış ve onun tarikatına intisap etmiştir. Haçkalı Hoca Efendinin vefatından sonra bir çok müridin İsmail Efendinin etrafında toplanması, kendisini hiçbir zaman telaffuz edilmesinden hoşlanmadığı, tarikat şeyhliği makamına getirmiştir. Bunun sonucunda bölgesinde İsmail Efendi için "Haçkalı Hoca"dan sonra

"Maçkalı Hoca"; "Haçkalı Baba" dan sonra da "Maçkalı Baba" kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Bütün hayatı boyunca insanlığa, vatana ve dine gerçek bir insan-ı kâmil, bir rehber olarak hizmette bulunma gayreti içinde olan Maçkalı Hafız Baba, 21 Mart 1976 Pazar günü sabaha karşı saat 02.20'de Trabzon'da vefat etmiştir. Nâşı Kaynarca köyünde, doğduğu evde yıkanarak, daha önce kendisinin tespit etmiş olduğu ebedi istirahatgâhına defn olunan İsmail Efendinin mezar taşına sık sık söylediği ve yazılmasını vasiyet ettiği şu bet yazılıdır:

"Nazar kıl çeşme-i ibretle makam-ı ilticadır bu;
Erenler dergahı, Bab-ı hüdadır bu"

Maçkalı İsmail Efendi hayatının her safhasında mutedil bir kişiliğe sahipti. Temizliğe son derece önem verir, israf olarak kabul ettiği lüksten kaçınır ve kimsenin kalbini kırmaz, kısaca İslam ahlakını tam anlamıyla hayatına uygulamaya çalışırdı. Sarıklı Kuvvacı İsmail Efendi, çocuklara dini ve milli değerlere uygun olan ve bu değerleri yansıtan isimler verilmesini, anne-babaların çocuklarının eğitimleriyle bizzat ilgilenmelerini tavsiye ederdi. Genelde kendisine soru sorulmadıkça konuşmaz, fakat gerekli gördüğü durumlarda, oradaki cemaatin bilgilendirilmesi amacı ile, kendisine soru sorulmasını bazı arkadaşlarından özellikle isterdi.

Bağ-bahçe işleriyle uğraşmaktan da zevk alan, çalışmayı, tefekkür etmeyi, okumayı ve okutmayı çok seven Maçkalı İsmail Efendi, Kur'an-ı Kerimi her hafta hatmetmeyi alışkanlık haline getirmişti. Hatimlerini şu düzen içinde tamamlardı: I. Gün; Fatiha suresinden Enam suresine, II. gün, Enam suresinden Yusuf suresine; III. gün, Yusuf suresinden Tâhâ Suresine; IV. gün Tâhâ suresinden Ankebut suresine; V. gün Ankebut suresinden Tenzil (Zümer) suresine; VI. gün, Tenzil suresinden Vakıa suresine; VII. gün ise Vakıa suresinden son sure olan Nâs suresine kadar okurdu. Bu tarzda haftalık hatim programı geliştirmişti.

İsmail Efendi müstakil bir eser kaleme almamış olsa da, onun düşüncelerini öğrencilerine tutturduğu notlardan ve okuduğu kitapların kenarlarına yazdığı açıklamalardan ve eleştirilerden çıkartmak mümkündür. Dini bilimlerin yanında, genelde dini çevrelerce pek olumlu bakılmayan akli ilimlerle ve felsefeyle de ilgilenen İsmail Efendi'nin düşünce dünyasına aklî bir anlayış hakimdi. Maçkalı İsmail Efendi, felsefede dogmatik düşüncenin belli açılımlar sağlasa da, bilimsel düşünceye ve tartışmaya fazla açık olmadığını, bilimsel düşüncenin ancak tartışarak ve soru sorarak gelişebileceğini benimsemiştir. Nitekim o bu konuda Sokrat'ı örnek vererek, Sokrat'ın bilgi elde etme konusunda ayrı bir yeri olduğunu ve onun yönteminin soru sorma ve bilgiyi açığa çıkarma olduğunu belirtmiştir. Yine o dogmatik düşünceye bilimin önünü tıkama ihtimalinden dolayı zaman zaman serzenişte bulunmuştur. Nitekim İsmail Efendi'ye göre bilim ve düşüncenin ilerlemesi, tartışılan fikirleri itirazcılara açma esasına dayanıyordu. O, tartışmanın olmadığı yerde bilimin, yeni düşüncelerin ve aklın olamayacağı fikrini de benimsiyordu. Bilim ve düşünce dünyasına bu çerçeveden bakarak, felsefe tarihindeki eleştirel yaklaşımlı filozofları örnek verirdi. Bu

düşünceleriyle dini ilimlerin yanında müsbet bilimler alanında da halen hayatta ve aktif görevde olan birçok öğretmen, akademisyen, bilim adamı, Doç. ve Prof.'e eğitim ve öğretim vermiştir.

Akıl ve vahyin hiçbir zaman birbirleriyle çelişmediğini, bir birinin önüne geçmediğini, tefekkür çerçevesinde yaratanı arayıp bulma ve mahlukatın sırlarını keşfetmede öne geçecek bir öğe varsa onun da akıl olduğu fikrini kabul etmişti. Çünkü ona göre Allah, vahiy yoluyla, insanları hep düşünmeye sevk etmiştir. Yine o, Allah'ın bir anlamda kainatı yaratıp sırlarını keşfetmeyi de insan aklına bıraktığını düşünürdü. Hatta bu bağlamda 14.yy'dan sonra ilmin batıya tekrar geçmeye başlamasının esas nedenini, zeki ve iyi yetişmiş Müslüman alimlerin yeterince akli ilimlere önem vermemesine bağlardı.

Maçkalı İsmail Efendi'ye göre Hıristiyanlık, özellikle de Protestanlık, insanı ve kainatı anlamaya yönelik fikirler ürettiği halde, Müslüman alimlerin çoğu, insan ve kainatı anlamaktan öte, Allah'ı anlamaya yönelik düşünceler üretmek çabasında olmuşlardır. Halbuki ona göre, hayatın öncelikli gayesi, yaratılanların sırlarını keşfetmek olup, yaratılandan hareketle yaratana doğru gitmektir. Allah'ın, ne kadar tefekkür edilirse edilsin her yönüyle bilinemeyeceğini düşünen İsmail Efendi, bu düşüncesiyle Allah'ın tam anlamıyla bilinemeyeceğini, "Allah'ın ne olduğu değil ne olmadığı bilinebilir" olduğunu savunan İslam kelamcıları ve bazı filozofların düşüncelerini paylaşmaktadır.

Hayatının önemli bir bölümünde ilimle meşgul olmasına rağmen, yukarıda da belirttiğimiz gibi, müstakil bir eser yazmayan İsmail Efendi, bu konuda yakın ilim çevresinden bazı eleştiriler almıştır. Bu eleştirilere karşı o, zaman zaman kendine göre bazı nedenler ileri sürerdi. İsmail Efendi'nin eser yazmama nedenleri, onun ifadelerine bakılarak şöyle sıralanabilir: 1- Sûfî meşrepli oluşu. O, eser yazmayı, bir anlamda şöhret kazanma yolu olarak kabul ettiği için "*Şöhret afettir*" sözünü sık sık tekrardı. 2- Mütevaziliği. Ona göre, eser yazabilmek için, ilmin zirvesine çıkmış olmak gerekir. Oysa o, kendisini hiçbir zaman bu seviyede görmezdi. Nitekim bu anlayış, İslam ilim tarihinde pek çok alim tarafından da benimsenmiştir. 3- Bilimsel tutumu: O, ilmin mutlaka yazarak yapılabileceği kanaatinde değildi. Sırf anlatıma dayalı bir ilmin de yapılabileceğini savunmuş ve bunu kendi hayatında da uygulamıştır. "*Her insan çeşitli yönlerden ilme katkı sağlayabilir. Ben de öğrenip öğretmekle yetiniyorum. Bu benim bir bakıma yaşam tarzım olarak kabul edilmelidir.*" ifadesi bunun en güzel anlatımıdır. Buna rağmen, okuduğu kitapların kenarlarına yazdığı açıklama ve eleştiriler derlenip toparlanırsa, önemli bir eser olabilecek nitelikte olduğunu da belirtmek gerekir.

Şiirle de ilgilenen Hacı Hafız İsmail Efendi genelde tasavvufî şiirler yazmıştır. Aruz vezni ile (Fâilatun Fâilatun Fâilatun Fâilun) kalıbında yazdığı bir şiirini de sizlerle paylaşmak istiyorum:

YAHÛ
Hayret alır aklımı her baktığımda insana
Kudretinle çok keramet yükledin ins-u cana

Dönmezem asla yolundan kesseler de başımı
Neylesin bîçare mecnun ülfet et ağlayana

Sırrına mazhar olur yahû deyup nadan olan
Rahmetin deryasının bir damlası kafi bana.

KAYNAKLAR

İsmail Aydın'ın Şahsi dosyası, Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Ankara.
İsmail Aydın'ın Şahsi dosyası, Maçka Müftülüğü Arşivi, Trabzon.
Prf. Dr. İsmail Hakkı Aydın, "Hafız İsmail Efendi Hazretleri" *Köprübaşı,* sayı:4 (5), 1995, s. 188-193.
Dr. Ömer Aydın, "Dedem İsmail Hoca Efendi ile Röportaj.", Fatih Kandemir, *Trabzonlu Hacı Hafiz İsmail Efendi'nin hayatı ve Kişiliği*, (içinde), Erzurum 2000, s. 39-43.
Ender İskurt, *"Manevi Erlerimizden Bir Şahsiyet (Maçkalı İsmail Efendi)", Yunus*, Ocak- Mart 1997, sayı: 17, s, 22-23.
Fatih Kandemir, *Trabzonlu Hacı Hafiz İsmail Efendi'nin hayatı ve Kişiliği*, (içinde), Erzurum 2000.